



## Lambert'in Erzurum Planı

\*

Doğan Dursun<sup>1</sup>  
ORCID: 0000-0003-3791-0027

### Öz

Erzurum, Cumhuriyet dönemine geçişle birlikte imar planı yapılarak modern bir yapıya kavuşturulmak istenen kentlerimizdendir. 1939 yılında Fransız plancı J.H.Lambert tarafından yapılmış olan plan, bugüne kadar detaylarıyla incelenmemiş ve mekânsal kurgusu yeterince anlaşılmamış bir plandır. Bu çalışmada Lambert planının kentin günümüz dokusu üzerindeki etki düzeyi sorgulanmıştır. Plan görseli ve açıklama raporu irdelenerek planının kararları çözümlenmiş, ardından kentin bugünkü mekânsal yapısı ile eşleştirilmiş, plana uygun ve uygun olmayan gelişmeler belirlenmiştir. Analizler için veri toplama ve değerlendirme amacıyla belge inceleme (plan ve açıklama raporu), içerik inceleme ve gözlem (arazi kullanımı ve mevcut durum analizi) gibi alt yöntemler kullanılmıştır. Cumhuriyet döneminin tasarım ve planlama ilkeleri ile yüzyıllık dönemde gerçekleşen kentleşme süreçleri arasındaki ilişki ortaya konmuştur. Bulgular Erzurum'un kent merkezini şekillendiren temel unsurların bu plandan miras kaldığını göstermiştir. Bunlar, Cumhuriyet Caddesi, istasyon alanı, istasyon mahallesi, Gürcükapı, Mahallebaşı ve Gölbaşı ticari merkezleri, Taş Mağazalar Caddesi, kale surlarının yola dönüşümü, ring sistemi, aks yolları, çevre transit yolları ve idari bölgedir. Cumhuriyet ideolojisinin mekân kurgusu plan yoluyla oluşturulmaya çalışılmıştır. Ancak planın uygulanamayan yönleri (merkezi park, kenti çevreleyen yeşil sistem, mahalle bahçeleri ve kültür merkezleri, sanatkâr atölyeleri, sanayi alanı, çocuk oyun alanları ve spor alanları ile farklı nitelikteki konut bölgeleri) Erzurum için arzu edilen çevrenin ve modernleşmenin yaratılmadığını göstermektedir.

**Anahtar Kelimeler:** Erzurum, cumhuriyet dönemi, kent merkezi, Lambert planı

<sup>1</sup> Doç. Dr., Atatürk Üniversitesi, Mimarlık ve Tasarım Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, E-posta: dogan08@gmail.com



## Lambert's Erzurum Plan

\*

Doğan Dursun<sup>2</sup>  
ORCID: 0000-0003-3791-0027

### Abstract

*Erzurum is one of the cities that was planned to be modernised with urban development plan in the Republican era. The plan, made in 1939 by J.H.Lambert, has not been analysed in detail and its spatial structure has not been sufficiently understood until today. This study mainly questions to what extent Erzurum's first plan has influenced the current texture of the city. The decisions of the plan were analysed with the plan document and the explanation report, then, the current spatial structure of the city was matched with the plan decisions. Document analysis, content analysis and observation methods were used for data collection. The findings show that the main elements shaping Erzurum's current city centre are inherited from this plan. These are Cumhuriyet Street, the station area, the commercial centres of Gürcükapı, Mahallebaşı, Gölbaşı and Taş Mağazalar, the ring system, axis roads, peripheral transit roads and the administrative district. However, the aspects of the plan that could not be implemented (the central park, the green system surrounding the city, neighbourhood gardens and cultural centres, artisans' workshops, industrial area, children's playgrounds and sports areas, and different residential areas) show that the desired environment and modernisation could not be created for Erzurum.*

**Keywords:** Erzurum, republican period, city centre, Lambert plan

---

<sup>2</sup> Assoc. Prof., Ataturk University, Faculty of Architecture and Design, Department of City and Regional Planning, E-mail: dogan08@gmail.com

## Giriş

Cumhuriyet'in ilk yılları Türkiye'nin planlama tarihi için oldukça önemlidir. Dönemin şehir planlama pratiğinde, ulusal devlet mekanını planlama ve ulusal ekonomiyi inşa etme biçimindeki ana politikalar belirleyici olmuştur. Ankara'nın başkent ilan edilmesiyle sanayi kentlerinin kurulması ve yeni bir kalkınma kutbu oluşturulması, Anadolu'da hedeflenen değişimler için önemli araçlar olarak öne çıkmıştır. Bölgelerarası bütünleşme ve gelişme hedeflenmiş, eşitlikçi ve adil bir gelişme modeli uygulamaya konmuştur. Kentleşme pratiklerinde de kapsamlı planlama yaklaşımı, endüstrileşme ve kır-kent bütünleşmesine dikkat edilmiştir. Kalkınmanın temeli olarak kabul edilen bu üçlü için ekonomik gelişmenin başlatılmasında devlet eliyle fabrikaların kurulması önemli bir araç olarak ortaya konmuştur. Mekân açısından cumhuriyetin kamusal alanı vurgulanmış ve kentsel gelişim için arazilerin kamulaştırılması düşünülmüştür (Keskinok, 2010, s.173). Modern bir ulus devlet inşa etme hedefiyle ülkede bir planlama süreci başlatılmıştır (Çetin, 2012; Ünlü, 2007).

Yazında Cumhuriyet dönemi planlama çalışmalarıyla ilgili birçok makale yer almaktadır; ancak Erzurum kentinin ilk planlama deneyimini anlatan bir yayına rastlanmamaktadır. Planları anlatan bu tür çalışmalar kent tarihimize yeni bilgi ve belgeler kazandırarak geçmiş verileri ortaya koymaktadır (Çabuk, 2012, s.63). Geçmişten günümüze yaşanan mekânsal oluşum sürecinin aydınlatılmasında ve dönemin planlama anlayışının ortaya konulmasında eski kent planları önemli bir yere sahiptir. Dolayısıyla Erzurum kenti üzerine böyle bir çalışmanın yapılması, günümüzdeki mekânsal yapısının oluşum süreci hakkında önemli bulgular ortaya çıkaracak ve cumhuriyetin kentsel mekânsal kurgusu hakkında bilgi sağlayacaktır. Planın değerlendirildiği bir başka çalışma, yine bu çalışmanın yazarı tarafından farklı bir bağlamda ve daha sınırlı bir kısmını ele alacak şekilde yayınlanmıştır (Dursun, 2020, s.1877).

Erzurum'un ilk planı, modernleşme ve gelişme hedefiyle yapılmış planlardan birisidir ve 1939 yılında Fransız planacı J.H.Lambert tarafından formüle edilmiştir. Erzurum'un çekirdek alanını oluşturan plan olması açısından da büyük önem taşımaktadır. Yapıldıktan sonra yaklaşık yirmi yıllık süreçte kent formunun gelişimine yön vermiştir. Cumhuriyet'in ilk yıllarında Erzurum düzenli bir plana sahip olmadığından imar faaliyetleri düzensiz, plansız ve programsız bir şekilde yürütülmektedir. Şehrin planının olmaması ve yapılması gerekliliği konusunda ilgili amirlerin talepleri 1920'lerin sonunda ve 1930'ların başında dile getirilmesine rağmen bütçe ve uzman eleman sıkıntısı

bu süreci yavaşlatmıştır. İsmet İnönü'nün doğu ziyareti, Üçüncü Genel Müfettişlik'in Erzurum'da kurulması ve 1936 yılında Müfettişliğin Erzurum kentinin modern bir planının yapılması konusundaki iradesi plan sürecini başlatan ve bu sıkıntıların aşılmasında yardımcı olan gelişmeler olmuştur. Kent geçmişte önemli harplerin gerçekleştiği bir yer olduğundan büyük bir kısmı harap durumdadır ve Belediye'nin kenti düzenleyecek maddi olanaklardan ve personelden uzak olduğu bilinmektedir. Plan çalışmalarının doğal olarak devlet tarafından başlatılması doğru ve uygun bir çözüm olarak öne çıkmıştır. O dönem Genel Müfettişlik'in başında bulunan Tahsin Uzer planın yapılması için büyük uğraş verenler arasındadır. Tahsin Uzer'in gayretleriyle Nafia Vekaleti Müfettişlik bütçesinden 18000 lira kaynak ayrılmış ve plan işi için Fransız şehir plancısı Jacques Henri Lambert uygun bulunarak anlaşma imzalanmıştır (Küçükuşurlu, 2011). Lambert, 1937 yılında taslak projeleri hazırlamış ve saha çalışması yaparak kesin proje için analizlerini tamamlamıştır. Plan onay için 1940 yılında Belediye Meclisine gönderilmiştir.

Bu çalışmada Erzurum kentinin ilk planlama deneyimi olan Lambert Planı detaylarıyla gün yüzüne çıkarılmış ve plan açıklama raporu irdelenmiştir. Öncelikle Erzurum kentinin merkezi alanının oluşumunu etkileyen Lambert Planı kararları ve uygulama düzeyleri irdelenmiştir. Lambert planının alan kullanım kararları (ulaşım, ticaret, konut, yeşil alanlar, koruma alanları, yeni mahalleler ve sanayi alanları) günümüz kentsel dokusuyla eşleştirilerek incelenmiştir. Son olarak plan notları ve plan raporunda geçen diğer hususlar değerlendirilmiştir.

## Yöntem

Makalede, yazında sıklıkla bahsedilen ideoloji ve mekân ilişkisinin yanı sıra, endüstriyel kent modelinin bir örneği olan Erzurum'un ilk planı, arkasındaki mantığı (oluşum süreci, biçimi) ortaya koyacak şekilde ele alınmaktadır. İlk olarak Lambert'in plan görseli ortaya konmuş, ardından kentin çekirdek alanının oluşumuna yön veren planın uygulama düzeyi incelenmiştir.

Planlama kararları ile kentin günümüz mekânsal kurgusu arasındaki paralellikler, planın ne ölçüde hayata geçirildiği ve hayata geçirilemeyen kararların neler olduğu ortaya konmuştur. Bu işlemler için ulaşım sistemleri, ticaret merkezleri, yerleşim alanları, yeşil alanlar, korunan alanlar ve endüstriyel alanlar değerlendirilmiştir. Çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden biri



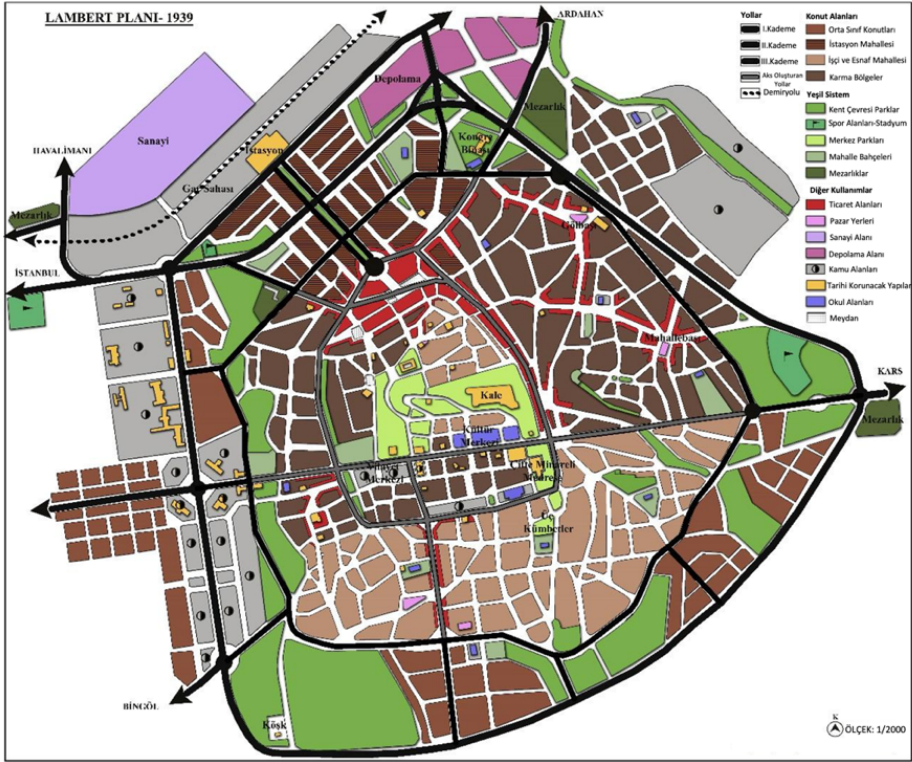
olan tarihsel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Ayrıca literatür taraması, içerik incelemesi ve gözlem gibi alt yöntemler kullanılarak veri toplanmış ve değerlendirme yapılmıştır.

### Lambert Planı

Plan ve plan kurgusunu açıklamak için imar planı ve plan açıklama raporuna ihtiyaç bulunmaktadır. Literatür taramasında plana dair bir görüntüye erişilebilmektedir. Ancak bu görsel, bir kent planı değil plan üzerinden geliştirilen okul bölgelerini ve yürüme mesafelerini gösteren bir şemadır (Şekil 1). Planın raporundan ise ilgili literatürde tek bir kaynaktan bahsedilmektedir. Bu kaynak, Lambert'in 1941'de Belediyeler Birliği Dergisi'nde yayınlattığı "Erzurum Urbanizm Planı, 1939" başlıklı plan raporu özetidir. Kentin ilk planına dair görsel hiçbir kaynaktan yer verilmemiştir. Kentsel gelişmeyi, planlama çabalarını ve yaratmak istediği kentsel çevreyi anlamak ve bu süreçte bilgi biriktirmek ancak bu belgelerin korunması ve gelecek nesillere aktarılmasıyla mümkündür. Yapılan incelemede Lambert'in plan raporunun özeti olarak yayınlanan makalesinde, Erzurum'un 1/2000 ölçekli bir imar planına yer verildiği görülmüştür (Şekil 2).



Şekil 1. Lambert Planı Hizmet Alanları Şeması (Kaynak: Erzurum İli Analitik Etüd Raporu, 1965).

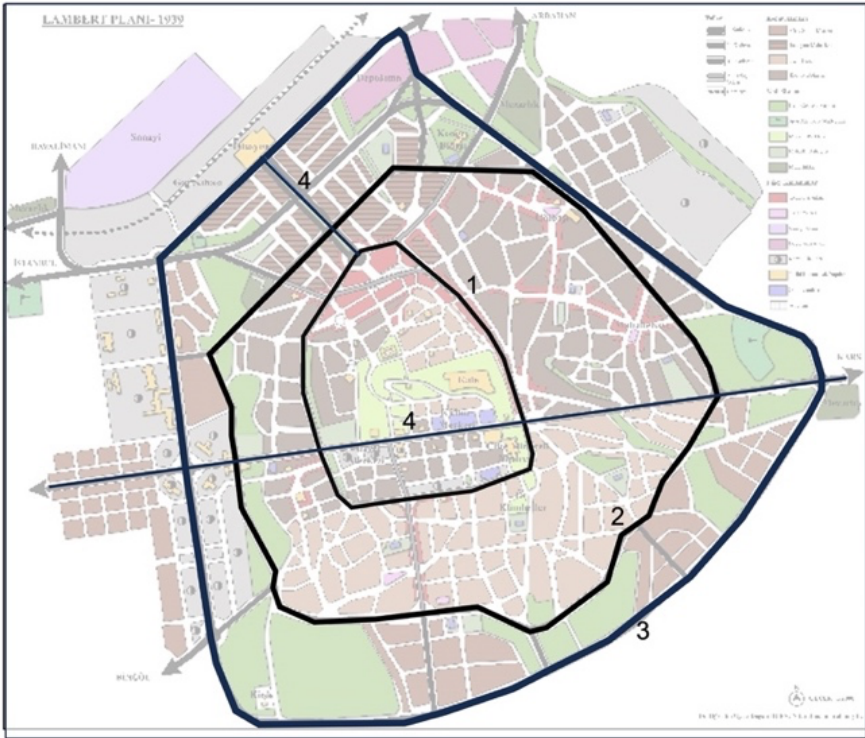


Şekil 2. Lambert Planı-Çözümlenerek Renklendirilmiş Versiyon (Renksiz Versiyon-Lambert, 1941, s.49; Dursun 2020, s.1884)

Bu çalışmada Erzurum kent merkezinin bugünkü örüntüsü ve Lambert planında bu alanlar için getirilen plan kararları arasındaki ilişki incelenmiştir. Planın mekânsal kararlarını şekillendiren ana unsur kente dair gelecek vizyonudur. Sivas-Erzincan-Erzurum demiryolunun tamamlanması, hat üzerinde yolcu ve yük istasyonlarının kurulması ve Asya ülkeleri ile transit araç bağlantılarının sağlanması, planlama kurgusuna yön veren ana unsurlardır. Bu ilkelerden hareketle kent ekonomisinin düzelmesi ve yaşam kalitesinin yükselmesi arzu edilmiştir. Plan, yaklaşık 100.000 kişilik bir nüfus öngörmüştür. Bu nüfusun rahat yaşayabileceği bir kentsel çevre oluşturulması hedeflenmiştir. Plan yapım döneminde 33.800 (1935 yılı) olan Erzurum nüfusunun yaklaşık 30 senelik süre içinde üç katına çıkacağı kabul edilmiştir (Doğanay, 1983, s.370). Plan ile tüm bu nüfusun ve yeni sosyo-ekonomik yapının ihtiyaçlarına cevap verilmesi amaçlanmıştır.

## Ulaşım

Planda dört kademeli bir kent içi ulaşım ağı önerilmiştir. Bu ulaşım ağını şematize ettiğimizde kentin bugünkü haline nasıl geldiği kolaylıkla anlaşıl-maktadır (Şekil 3). Birinci kademe yollar (Şekil 3'te 1 ile gösterilen yollar), 18 metre genişlikleri ile şehrin tarihi çekirdeğini çevrelemekte ve Yenikapı, Mumcu ve Gürcükapı caddeleri boyunca ilerlemektedir. Bu yollar hem merkezin içindeki tüm yolların bağlantısını sağlamakta hem de dışarıdan gelen yollara hitap etmektedir. İç kale surların yeniden inşa edilmesiyle birinci kademe yolların açıldığı anlaşılmaktadır. İkincil yollar (Şekil 3'te 2 ile gösterilen yollar), birinci kademe yollardan daha az önemli olan ikincil ring yollardır. Bu yolların eski kent dokusunu sardığı ve yeni gelişmelere bağlantı sağladığı gözlemlenmektedir. Ayrıca bu derece yollar, kuzeydeki yerleşim bölgesi ile tren istasyonunu birbirine bağlayan önemli bir hat olarak düşünülmüştür. İç ve dış mahalleler arasında bir bağlantı yolu olarak planlanmıştır.



Şekil 3. Lambert Planı ve Yol Kademeleri

Üçüncü kademe yollara 'harici kuşaklar' adı verilmiştir (Şekil 3'te 3 ile gösterilen yollar). İlleri birbirine bağlayan ve şehrin etrafını dolaşan çevre yollarıdır. Bu yolların kentin dış bağlantılarını sağlayacak şekilde çevre yolu olarak projelendirildiği anlaşılmaktadır. Mevcut dış kale kapılarının bu yol sistemi için kullanımı tasarlanmıştır. Gar, İstanbul-kapı, Kars-kapı, Ardahan-kapı (Kavakkapı) ve Harput-kapı'nın belirleyici olduğu bir yol sistemidir. Şehrin güneyinde Kars Kapı istikametinde Büyük Kum Deresi ile batısında Köşk istikametinde kıvrılan Erzurum Büyük Bulvarı adlı yol bu kategorideki yollardandır ve yeni mahallelere, çevredeki parklara ve askeri alanlara da hizmet vermesi planlanmıştır. Bu yolun tamamlayıcısı olarak tasarlanan Kuzey Bulvarı, tren istasyonunun yanında kentin kuzeyinde yer almaktadır.

Dördüncü düzey yollar (Şekil 3'te 4 ile gösterilen yol) aks oluşturacak şekilde planlanmıştır. Bu yollar kentsel tasarım çözümleriyle birlikte düşünülmüş olan son kademedeki yollardır. Kentte plan öncesi dönemde ortaya çıkmaya başlayan caddenin doğu-batı yönlü izleri bu planla birlikte ana arter olarak kurgulanmıştır. Cumhuriyet Caddesi bu süreçte Erzurum'un en büyük ve en önemli aksı olmuştur. Kars kapı yönünde devamlılığı sağlanan yol kentin en önemli girişi olarak planlanmıştır. Turistik amaçlı seyahatler için de bu yolun kullanılması düşünülmektedir. Aks oluşturan bir başka yol, tren garı ile Gürcükapı arasındaki yoldur. Gardan ayrılan yolcuların kaleyi görebilmesi için istasyondan kaleye doğru tasarlanmış bir yoldur. Gar ile kale arasında meydanlar ve anıtlarla bezenmiş bir manzara oluşturulmaya çalışılmıştır. Bina yükseklikleri bu manzarayı destekleyecek ve görüşü kapatmayacak şekilde ayarlanmıştır. İstasyon ile Gürcükapı arasında geniş bir ağaçlıklı yol olarak düşünülen aks, Gürcükapı meydanında bir çeşme ile son bulmaktadır. Meydan etrafında bankalar, ticarethaneler ve çarşı yer alacaktır. Ayrıca bu tarihi bölgede yer alan dere hatlarının kapatılması ve yol olarak kullanılması planlanmıştır.

Kent merkezi ulaşım açısından değerlendirildiğinde, birinci derece yollarının plana göre açıldığı, ikinci derece yolların planla genel anlamıyla uyumlu olduğu, üçüncü derece yolların ufak rota farklılıkları dışında plana uyumlu olduğu ve son olarak dördüncü düzey yolların ise kısmı olarak plana uygun olduğu anlaşılmıştır (Şekil 4).





Şekil 4. Lambert Planı Yol Sistemi ile Bugünkü Uydu Görüntüsünün Çakıştırılması

Bugün gerçekleşen yol sistemine bakıldığında Çifte Minareli Medreseden doğuya doğru uzanması gereken Cumhuriyet Caddesi'nin bu bölümünün gerçekleştirilmediği anlaşılmaktadır. Lambert planı, Erzurum'un kentsel çirkeğinin ulaşım sisteminde belirleyicidir. Kent içi dere hatlarının üstü planlandığı gibi kapatılmış, kent kapılarının bulunduğu noktalardan çevre illere doğru karayolu hatları açılmış, gar binası kentsel ulaşım sisteminde ve fonksiyonların dağılımında belirleyici unsurlar haline gelmiştir. Kısaca özetlenirse, iç kale ve dış kale surları, kent içi dereler, dar, kıvrımlı ve çıkmaz sokaklar, Lambert'in ulaşım sistemini belirlemiştir. Günümüz Erzurum kenti merkezi alanı içinde bu sistem varlığını korumaktadır.

Lambert planında ulaşım konusunda öncelikle kademeli bir yol sistemi önerildiği görülmüştür. Dönemin kanun ve yasalarına uygun olarak çıkmaz sokak önerilmemiştir. Mevcut sokaklarda iyileştirme ve yeni yapılara izin verilmeyerek modernleşme yönünde adım atılmış ve sınırlı müdahaleler ile modern kentleşme yönündeki fırsatın kaçmaması için önlem alınmıştır. Planda yeri gösterilmese de ulaşım başlığı altında değerlendirilecek havaalanı önerisi getirilmiştir. Kentin kuzey doğusunda olabileceği düşünülerek planda öneri yol bağlantısı düşünülmüştür. Ayrıca, eski doku ile yeni gelişme

alanları arasında yol bağlantıları sağlanmıştır. Bina kat sayıları yol genişliklerine göre belirlenmiştir.

### Çarşı ve Ticaret Merkezleri

Cumhuriyet caddesi, Gürcükapı, Gölbaşı ve Taş mağazalar caddesi Lambert Planında korunması önerilen ticaret alanlarıdır; (Şekil 5).



Şekil 5. Uydu Görüntüsü ve Lambert Planında Ticaret Merkezleri

**Gürcükapı Ticaret Merkezi:** Kentin ana çarşısının Gürcükapı çevresine yapılması planlanmıştır. Gürcükapı'da kurulacak yeni ticaret meydanında, pazar alanının genişletilmesi ve kentsel tahıl ve ticaret borsası kurulması önerilmektedir. Ulaşım sistemi ile bu bölgede düşünülen meydanlar desteklenmiştir. Gürcükapı ve kentin kuzeydoğu sınırındaki Tortum yolu arasındaki seyrek yapıli alanda yeni bir mahalle önerilmektedir. Bu alan daha önceleri olduğu gibi köylüler ve onların yanında taşıdıkları malları için kullanılacaktır. Sonraki dönemde Tortum Yolu istikametinde depolar ve hayvan yaymaya uygun alanlar oluşturulduktan sonra mahalle taşınacak ve bu alana otogar veya yerleşim yerleri yapılacaktır.

**Gölbaşı Ticaret Merkezi:** Öneri, Gölbaşı mahalle meydanını çevreleyen güney sokaklar boyunca hem konut hem de ticaret bölgelerini kapsayan bir çarşı oluşturulmuştur. Ayrıca, bu ticari merkezin kuzeybatıya doğru yerleşim bölgesi ile birleşmesi önerilmektedir. Günümüzde bu alan hem konut hem de ticari mülklere ev sahipliği yapmaktadır.

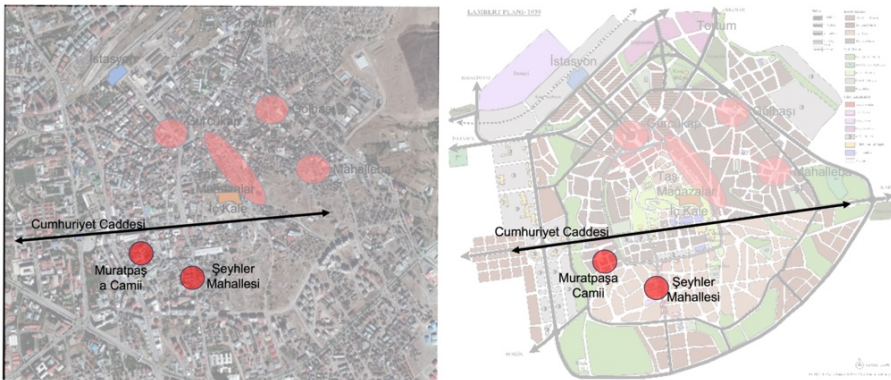
**Mahallebaşı Ticaret Merkezi:** Mevcut ticaret merkezi Erzurum için muazzam bir öneme sahiptir ve planda getirilen birçok önlemlerle geniş bir bölgeye hitap etmesi amaçlanmıştır. Bu tedbirler arasında meydanın düzenlenmesi,

yol bağlantılarının sağlanması, kümbetten Kars kapıya kadar yeni yolun genişletilmesi ve kuzeydeki yeni transit yola bağlantı yollarının yapılması yer almaktadır. Bu çarşmayı çevreleyen alanda, üç katlı binaların inşasına izin verilmekte ve alt katlarda revaklı dükkanlar ile mahalleliye hizmet verilmesi amaçlanmaktadır.

Mahallebaşı, şehrin köklü ticaret merkezlerinden biri olmasına rağmen son yıllarda uydu görüntülerinden de anlaşıldığı üzere bakımsızlığa yenik düşmüştür. Buna cevaben, bölge bir ila iki katlı binaların yıkılması ve temizlenmesi ile kentsel dönüşüme konu olmuştur. Sert kış koşulları için oldukça faydalı olabilecek revaklı dükkan tasarımları alanda uygulanmamıştır. Günümüzde bölgede bulunan ticari birimler, konut altı ticaret ve bakımsız tek katlı binalar şeklindedir. Ayrıca bölgede açık alanda bulunan tezgahlar ve buralarda yapılan satışlar yaygındır

*Taşmağazalar Caddesi Ticaret Merkezi:* Dönemin şartlarında uzun bir sokak boyu yer alan ticari alanlar, Lambert planı ile geleneksel ticaret ve yerleşim alanlarının genişlemesine imkân tanıyacak şekilde değerlendirilmiştir. Fiziksel yapı itibariyle birbirine paralel ve uzunlamasına var olan 3 yol ile dere hattı (üzeri kapatılarak) planda kullanılmıştır. Cadde şu anda Lambert'in planında öngördüğü gibi kullanılmaktadır ve önemli bir ticari alandır. Yaya caddesi olarak dönüştürülmüştür ve kuyumcuların ağırlıklı olarak yerleşmeyi tercih ettiği bir bölgedir.

Planda bu dört merkez dışında önerilen ticari alanlarda bulunmaktadır (Şekil 6).



Şekil 6. Uydu Görüntüsü ve Lambert Planında Doğu ve Şeyhler Mahallesi Ticaret Merkezleri

*Doğu Ticaret Merkezi:* Kentin batısında yeni idari bölgenin (Devlet Mah.) kurulduğu ve ön planlama aşamasında yerleşimlerin var olduğu bölgede bir yoğunlaşma gözlenmektedir. Bölge büyük ekonomik öneme sahiptir. Plan ile Muratpaşa Camii'nin bulunduğu bu mahallede ikincil bir pazar açılması ve Cumhuriyet Caddesi'nin kuzey-güney doğrultusunda ticari anlamda genişletilmesi önerilmiştir. Bu sayede bölge Güneybatı ve Doğusundaki mahallelere hizmet eden bir odak haline gelecektir. Günümüzde bu alanda var olan ticari faaliyetler ve yoğun kullanım, plan kararlarının hayata geçirildiğini göstermektedir ancak fiziki durum, yol genişlikleri ve inşaat kalitesi açısından sorunlu bir durumdadır.

*Şeyhler Mahallesi Ticaret Merkezi:* Bu mahalle kentin güney kesiminde yer almaktadır ve mevcut durumunda askeri alan çevresinde birkaç dükkân bulunmaktadır. Plana göre bölgede bir hal kurulması önerilmektedir. Bu yeni faaliyet, önerilen güney çevre yolu ve yeni mahallelerle ilişkili olarak bu bölgede planlanmıştır. Ayrıca buradaki ana yollar üzerinde ticaret birimleri yer alacaktır.

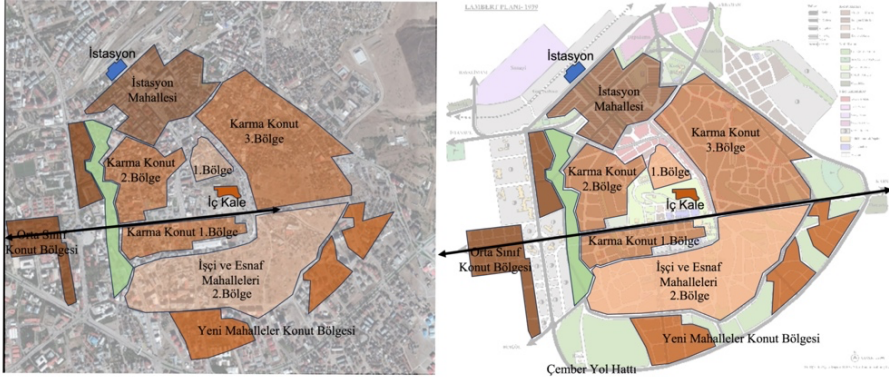
Alanın günümüzdeki durumu ada ve yol sisteminin genel olarak planlandığı gibi takip edildiğini göstermektedir. Bölgede ticari birimlerin daha çok ana yolların çevresinde yer aldığı görülmektedir. Öneri hal ise bu alanda yer almamaktadır.

Lambert'in planındaki ticari alanlar incelendiğinde, planın mevcut değerleri dikkate aldığı ve ticari faaliyetleri geliştirdiği görülmüştür. Ticaretin yoğunlaştığı alanların merkez olarak kullanıldığı anlaşılmıştır. Merkezi alan, kentin ekonomisi, ticari ilişkileri ve ulaşımı dikkate alınarak geliştirilmiştir. Ayrıca plandaki ticari bölgeler, işçilerin yerleşim yerleri, bu alanlara uzaklık ve sanayi bölgeleri hesaba katılarak belirlenmiştir.

### ***Konut Alanları***

Nüfusun 100.000 olacağı ve nüfus yoğunluğunun artacağı kabul edilerek konut alanları düzenlenmiştir (Doğanay, 1983). Farklı bölgeler halinde planlanan konut alanları, kentin ekonomik bağlamı içerisinde hizmet edecek şekilde oluşturulmuştur. Bazı bölgeler yalnızca mesken amaçlı olarak belirlenirken, diğerleri hem ticari hem de mesken kullanımı için tasarlanmıştır (Şekil 7).





Şekil 7. Uydu Görüntüsü ve Lambert Planında Orta Sınıf Konut Bölgesi, Yeni Mahalleler Konut Bölgesi, İşçi ve Esnaf Mahalleleri, Karma Konut Bölgeleri ve İstasyon Mahallesi

*a-Orta sınıf konutları:* Orta sınıfa hitap eden, bahçeli, ailelere uygun konutların iki farklı alanda uygulanması önerilmektedir.

1) Birinci bölgede 40 hektarlık bir alan üzerinde %25 yoğunluklu bir yapılaşma düşünülmüştür. Bu bölgede yaşaması beklenen tahmini kişi sayısı 6000'dir. Bu alan, idari bölge (Devlet Mah.) ile Çaykara Deresi arasındaki mahalleleri kapsamaktadır. Şu anda Erzurum kent merkezinde olan bu bölgede resmi kurumlar ve lojmanlar bulunmaktadır. Bu konut alanı yanında Çaykara Deresi boyunca önerilmiş olan yeşil kuşak ise planlanmasına rağmen gerçekleştirilmemiştir.

2) Kentin güneyinde önerilen çevre yolu etrafında yeni mahalle grubu olarak ikinci konut bölgesi yer almaktadır. Bu bölge için önerilen yapı yoğunluğu %20 civarındadır. Öngörülen nüfus yaklaşık 8000 kişidir. Çevre yolu planlanan şekilden biraz farklı biçimde daha güneyden geçirilmiştir. Bu bölge için her ne kadar planda düzenli bir yapılaşma önerilse de günümüzde dönüşüm süreci yaşayan fiziksel altyapı bakımından sorunlu bir konut alanıdır.

#### *b-İşçi ve Esnaf Mahalleleri: 2 Katlı Küçük Aile ve Sanatkâr Evleri*

Bu tip konut alanları iki alana ayrılmış olup, kalenin kuzeyindeki eğimli alana karşılık gelen ilk konut alanı %30 yapı yoğunluğu ile 1000 kişilik yerleşim alanı olarak planlanmıştır. İkincisi %35 yapı yoğunluğuna sahip 70 hektarlık Muratpaşa mahallesinin yarısı, Dere Mahallesi, Aşağı ve Yukarı Yoncalık, Hasani Basri, Müftü Efendi, Vani Efendi, Sultanmelik, Yukarı Habip Efendi, Hacı Cuma, Taşmescit ve Yeğen Ağa'yı kapsamaktadır. 7.000 nüfuslu

bir işçi yerleşim alanı olarak düşünülmüştür. Ayrıca bölgede apartman şeklinde bazı öneriler de bulunmaktadır. Planda az katlı bina önerileri olmasına rağmen bu bölge bugün yüksek apartmanların hâkim olduğu bir bölgedir. Kalenin kuzey yamacında iki katlı yapılar yer almakla birlikte günümüzde bu alan çöküntü alanı haline gelmiştir. Güneydeki ikinci alanda apartman ve çöküntü alanları bir aradadır. Her iki bölge de bugün kentsel dönüşüm projeleri geliştirilmektedir.

#### *c-Karma Bölgeler: Konut ve ticaret alanları*

Bu alanlar, kent merkezinin önemli ticari alanlarının çevresinde üç ayrı bölgede yer almaktadır. Kalenin güneyindeki 10 hektarlık ilk alan %33 yapı yoğunluğu ile 5000 kişinin yaşadığı alandır. İkinci bölge ise Gürcükapı ile Mumcu arasında yer almaktadır. %40 yapı yoğunluğuna sahip bu 15 hektarlık arazinin planlanan nüfusu 11.000 ila 12.000 civarındadır. Üçüncü bölge ise Gölbaşı ile Mahallebaşı çarşıları arasındaki alandır. 14 hektarlık bu alanda yaklaşık 11-12 bin kişinin barınması planlanmıştır. Bugün, her üç alan da ticaret ve konut kullanımları bir aradadır. Günümüzde üçüncü bölge çöküntü alanı haline gelmiştir ve kentsel dönüşüm projelerinin uygulandığı bir bölgedir.

#### *d-İstasyon Mahalleleri: Konut ve ticaret alanları*

Üç katlı yapılardan oluşan bir alan olarak tasarlanmıştır. 12.000 ila 13.000 kişilik bir nüfusun, %50 yapı yoğunluğu ile 12 hektarlık arazide yaşayabileceği düşünülmüştür. Plan öncesi dönemde Han bölgesi olan alan, konut kararları ile 25.000 nüfuslu bir yer haline gelecektir.

Yoğunluğu fazla olan bölge, kentleşme açısından (bina yakınlıkları, yol genişliği) Erzurum'un oldukça sorunlu bir bölgesidir. Bölgedeki binalar 4 ila 8 katlıdır. Planın önerdiği yapılaşma koşullarına uyulmayan bu alanda özellikle kış aylarında mevcut yapılaşma durumundan kaynaklanan kirlilik, gölgelenme ve buzlanma nedeniyle yaşam kalitesi önemli ölçüde azalmaktadır.

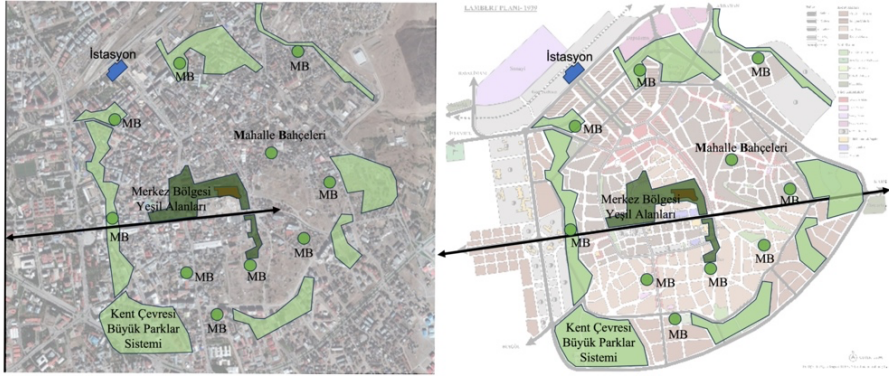
Konut alanları değerlendirildiğinde, Lambert planında en fazla 5 kata kadar yapılaşmaya izin verildiği, sanayi ve ticaret alanlarının çevresine işçi konutları önerildiği, projeksiyon ve yoğunluk hesaplarının yapıldığı ve planlama kararlarının buna göre verildiği görülmüştür.

#### *Yeşil Alanlar*

Bu başlık altında Lambert planında park bahçe ve stadyumlara ilişkin geliştirilen yaklaşım ve plana kararları özetlenmektedir.

### Park ve Bahçeler

Lambert'in kentteki park sistemleri önerisi üç ayrı bölgeye ayrılmıştır. İç-kale, Üç Kümbetler, Taşhan ve Yakutiye Medreseleri arasındaki alanı kapsayan Merkez bölge, kentin çekirdeğindeki ilk alandır. Mahalle Bahçeleri, merkezi alan içindeki mahalleler için tasarlanmış olan ikinci park sistemidir. Son park sistemi ise kentin etrafındaki büyük parklardan oluşan bir sistemden oluşmaktadır. Lambert'in planı, bu arazilerin nasıl düzenlenebileceğine dair farklı öneriler içermektedir (Şekil 8).



Şekil 8. Uyduru Görüntüsü ve Lambert Planında Merkez Bölgesi Yeşil Alan Önerileri, Mahalle Bahçeleri (MB) ve Kent Çevresi Büyük Parklar Sistemi

Merkez bölgede, tarihi binaların kaldırılması ve Karadeniz parkı oluşturulması önerisi bulunmaktadır. Ayrıca kale etrafında meydanlar, Yakutiye Medresesi, Mumcular caddesi ve Çifte Minare arasında ve Karadeniz Parkı içinde bahçeler oluşturulması, ağaçlandırma yapılması önerilmiştir. Ek olarak Üç Kümbetler Bahçeleri önerilmiştir. Parklar sisteminde birinci bölge olan merkezi alan toplam 40 hektarlık bir alandır ve anıt ve binalar hariç olmak üzere 8 hektarı bahçe olarak düşünülmüştür.

Yakutiye Medresesi, Lalapaşa Camii, Taşhan, Kale, Çifte Minareli Medresesi gibi tarihi yapıların bulunduğu ve cazibe merkezi olarak planlanan Karadeniz parkı ve çevresi, şimdilerde oldukça sorunlu bir bölge olarak kentsel dönüşüm çalışmalarına konu olmaktadır. Kentsel dönüşüm projeleri bugün iç kale çevresini Lambert Planı'na benzer bir rekreatif merkezine dönüştürmeyi amaçlamaktadır. Diğer taraftan Yakutiye Medresesi'nin bulunduğu alan günümüzde Erzurum kentinin ana meydanı olarak hizmet ver-

mektedir. Geliştirilen kentsel dönüşüm projelerinin bölgenin cazibesini artırmayı amaçlaması ve Lambert Planı ile oldukça benzerlik göstermesi dikkat çekicidir.

Halk kültür merkezleri ve okulların etrafında kurulacak bahçeler, ikinci yeşil sistem olarak mahalle bahçelerini oluşturmaktadır. Bu sistem, kentteki hiçbir yeri bir bahçeden veya bir meydandan 300 metreden daha uzak tutmamaktadır. İki farklı bahçe türü önerilmektedir. Kuru bahçeler, otlar, büyük yağmurlardan elde edilen çakıllar ve küçük otlarla süslenmiş tepeler ve kayalıklardan oluşan ekilmemiş bahçelerdir. Diğer tür asıl bahçelerdir ve yeşil bahçe olarak düşünülmüştür. Kanallardan ve değirmenlerden geçen akarsuların gerektiğinde küçük havuzlar ve kıvrımlı alanlar yapılarak bu bahçelerdeki bitkileri sulaması düşünülmüştür. Bu alanlarda Erzurum'un bitki çeşitliliğini artırmak için kavak ve salkım ağaçları dışında denemeler yapılması gerektiği belirtilmiştir. Lambert Planında önerilen mahalle bahçeleri fikri ne yazık ki uygulanmamış ve hiçbir bahçe önerisi gerçekleştirilmemiştir.

Planın üçüncü yeşil alan önerisi Kent Çevresi Büyük Parklar Sistemidir. Bu alanlar kentin dışında, eğlence ve oyun alanları içerecek şekilde düşünülmüş büyük yeşil alanlardır. Kentin yerleşik alanını çevreleyecek şekilde düşünülmüştür. Bu sistemin kentin batısına denk gelen kısmı, güneyde Köşk'ten başlayıp kuzeye doğru Çaykara Deresi boyunca inen bir park alanıdır. Bu park sistemi 800 metre uzunluğunda ve küçük şelaleler ile havuzlar içerecek şekilde kurgulanmıştır. Kentin kuzeyindeki alanlara nakli planlanan değirmen sularının bu parka getirilmesi ile şelaleler ve havuzların kolaylıkla düzenlenebileceği belirtilmektedir. Eski kent ile yeni idari merkez arasında bulunan bu park sistemi iki çocuk bahçesi içermektedir. Ek olarak, İstasyon Caddesi boyunca, istasyondan iş merkezine kadar 600 metre uzunluğunda geniş bir yeşil alan planlanmıştır.

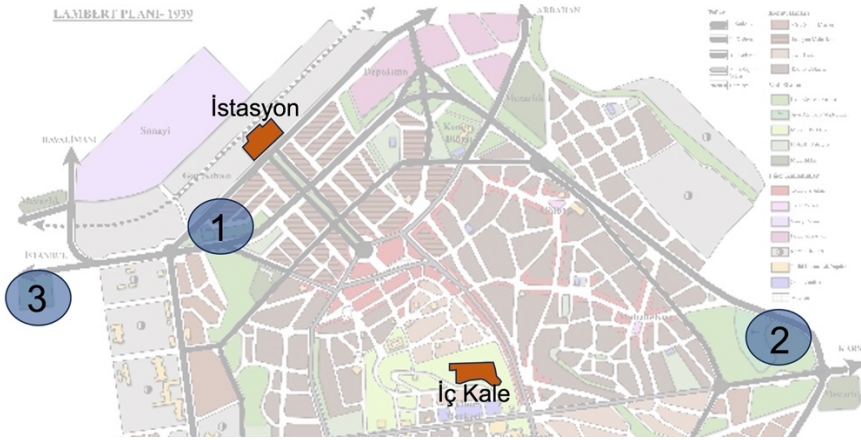
Kentin kuzeyinde, transit yol boyunca oluşacak hava akımları göz önünde bulundurularak yeşil perdeler oluşturulmuştur. Ek olarak, demiryolu hattının tamamlanma döneminde hat boyunca ikinci bir perde kurulması önerilmiştir. Böylece işçi mahalleleri ile bir tampon oluşturulacaktır. Doğudaki Kars Yolu etrafında ise karşılıklı iki tepelik alanda yeşil alanlar planlanmıştır. Güney yönünde ise çevre yolu olarak önerilen Park Caddesi boyunca Kars Kapı ile İstanbul Kapıyı bağlayan bir yeşil sistem önerilmiştir.

Kent yaklaşık 26 hektarlık yeşil bahçelere sahip olacak şekilde düşünülmesine rağmen Lambert planında önerilen yeşil alanların hiçbiri gerçekleşmemiştir. Dönemin Avrupa kentlerindeki nüfus başına 2 veya 3 metrekare park yeri yaklaşımı Lambert planında kullanılmış ve Erzurum için kişi başına

2 m<sup>2</sup> yeşil alan, 6 m<sup>2</sup> boş alan ve 1 m<sup>2</sup> çocuk parkı önerisi getirilmiştir ancak planda önerilen yeşil sisteme uyulmayarak sürdürülebilir kentleşme açısından önemli bir fırsatın kaçırılmış olduğu görülmektedir.

### Stadyumlar

Plan, kentin üç farklı yerinde çeşitli amaçlara hizmet eden belediye stadyumlarının inşasını önermektedir (Şekil 9). İlk stadyum, istasyon ile İstanbul kapı arasında kalan alanda, güreş, futbol ve diğer sporlar için önerilmiştir. Dönem itibari ile kısmen eski mezarlık olan arazide bir protokol tribünü, bir halk tribünü, seyircilere ait meydanlar ve tenis için bir şeref tribünü kurulması planlanmıştır. Kentin en büyük genişliğe sahip ikinci stadyumu, Kars kapı yönünde iki tepenin arasında önerilmiştir. Bu bölgede var olan küçük derenin küçük bir tamiratla ziraat müsabakaları ve fuarlar için gösteri yeri olarak kullanılabilceği belirtilmiştir. Son olarak İstanbul kapının batısında üçüncü stadyum önerisi getirilmiştir. Bu stadyum, kent tamamen büyüdüğünde at binicilerinin eğitiminde kullanılacak olan pistleri de içeren devasa bir stat olarak tasarlanmıştır. Bu bölgenin kuzeye doğru eğimli bir yerinde büyük bir amfi-tiyatro yapılması önerilmektedir.



Şekil 9. Lambert Planında Öneri Stadyumlar

Sporun kent yaşamına dahil edilmesi noktasında planda özel önem verildiği anlaşılmaktadır. Kentteki her parkın çocuklara ayrılmış bir bölümünde basketbol ve bowling alanları önerilmiştir.

Lambert planı, meydanlar, halka açık bahçeler, spor alanları ve yeşil alanlar için öneriler sunarak dönemin modern kentleşme yönündeki ideolojisini yansıtmıştır. Planda, oyun sahaları, futbol sahaları, çocuk bahçeleri, açık-ka-

palı havuzlar, gazinolar ve halkevleri önerilmiş ve uygun yerler belirlenmiştir. Ayrıca, yeşil alanların artırılması ve yeşil sürekliliğin sağlanması gibi konulara dikkat edilmiştir.

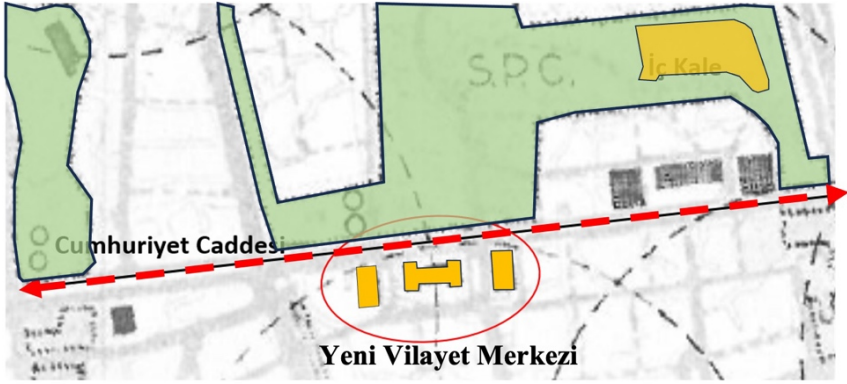
### ***Koruma Alanları ve Yeni Kamusal Alanlar***

***Koruma ve Yenileme:*** Bu bölümde sanatsal ve tarihi öneme sahip anıtlar ve binaların restorasyonu ve korunması hususundaki konular ele alınmaktadır. Kentin merkezi alanındaki tüm tarihi binaların mevcut durumunun korunması dışında çevrelerinin harap binalardan kurtarılması ve bu alanlarda bahçeler kurulması önerilmektedir. Bu bahçelerde meydanlar, yeni manzaralar ve yeni yollar oluşturulacaktır. Anıtsal yapılara uzanan akslar, vistalar ve manzaralar yaratılabilmesi için Merkez Karadeniz Parkı, Lalapaşa, Yakutiye ve Üç Kümbetler Parkları gibi park sistemleri önerilmiştir. Tarihi plan, meydan ve yolları birbirine bağlayarak değerli abideler, tarihi binalar, çeşmeler ve kentin tarihi dokusuna uygun ve kurtarılması gereken konutları korumayı amaçlamaktadır.

Plan, eski yerleşim yerlerinde önemli değişiklikler önermektedir. Merkezdeki yerleşim alanları, Cumhuriyet dönemine kadar varlığını korumuş ancak binaların çoğu yıkılmış ve kullanılmayan niteliktedir. İki katlı taştan evlerin alt katları, ahır, ot ambarı, tandırlı mutfak, tezek deposu ve abdesthane olarak kullanılmakta, üst katları ise gündelik yaşam için kullanılan tahta tavanlı toprak damlı bir görüntüdedir. Yapılar arasında insanların ve hayvanların geçmesine izin veren dar, toprak yollar bulunmaktadır. Lambert Planı yol genişliklerinden kat sayılarına kadar önemli değişiklikler yapılmasını önermektedir. Bununla birlikte, gerçekleşmesi son derece zor olan kentsel düzenlemelerin yapılabilmesi ve takip edilmesi için devletin sahip olduğu tüm olanakların bu doğrultuda kullanılması gerektiği özellikle vurgulanmıştır.

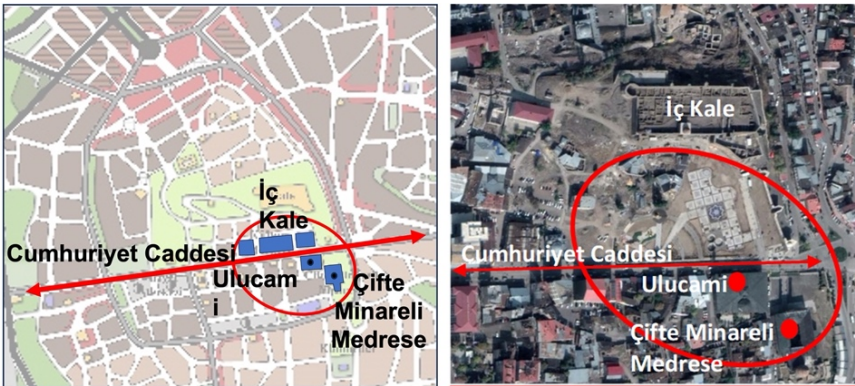
***Yeni Binalar:*** Plan, kentsel yaşamın canlı kalmasını sağlamak için kent merkezindeki faaliyetlerin sürdürülmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Tarihi ve kültürel yapıların korunması ve merkezi bölgede bazı öneri yeni yapılar ile bunun sağlanabileceği düşünülmüştür. Şekil 10'da gösterildiği gibi, öneri binalardan biri yeni Vilayet Merkezidir. Lalapaşa Camiinin karşısında ve Cumhuriyet Caddesi'nin güneyinde yeni binanın inşa edilmesi planlanmıştır. Bu binalar ağaçlar ve yeni anıtlarla bezenmiş bir meydanla çevrelenmiştir. Günümüzde planda önerilenden farklı olarak, bu alan ticari birimlerin yoğun olduğu bir alandır ve planda gösterildiği gibi alanda konumlandırılan tek bina Yakutiye Belediye binasıdır.





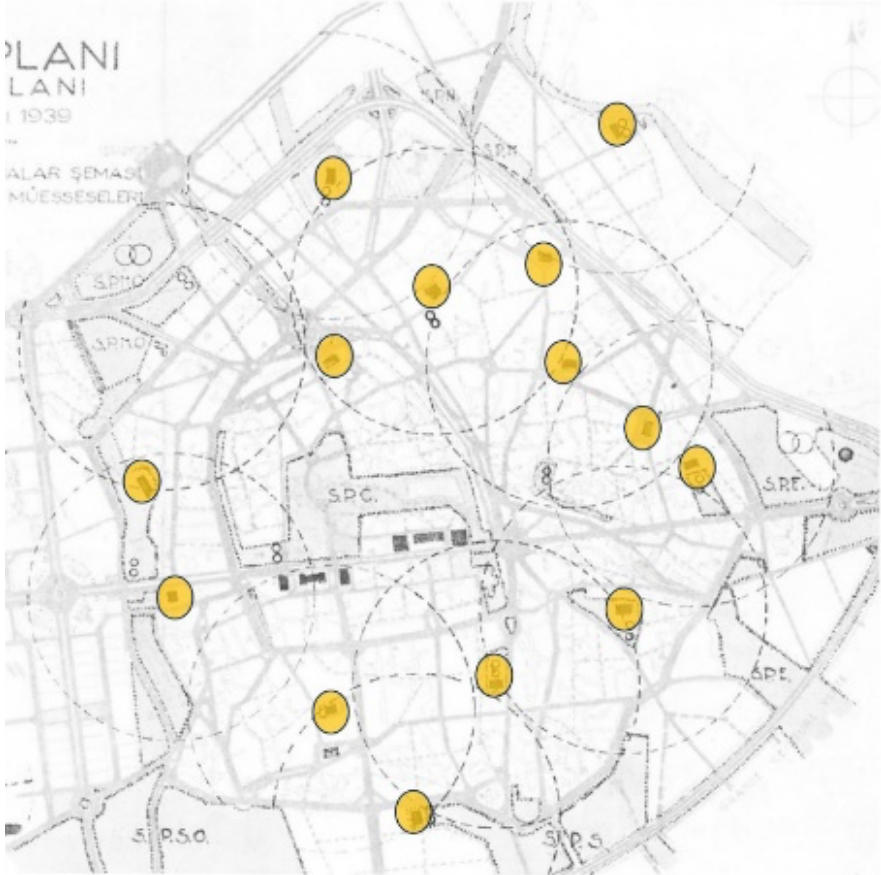
Şekil 10. Lambert Planında Yeni Vilayet Merkezi

Cumhuriyet Kültür Merkezi (Şekil 11), önerilen diğer yeni yapıdır. Lambert planında iç kalenin güneyinde, Cumhuriyet Caddesi boyunca doğudan batıya yeni bir mahalle oluşturulması önerilmektedir. Bu mahallede, üç yeni bina ile bir kültür merkezi kurulması planlanmıştır. Yeni binalar için Güzel Sanatlar Üniversitesine ait bir bölüm ve Türk Tarihi ve Edebiyatı Kütüphanesi ve tarihi buluntuları barındıran bir müze inşası önerilmiştir. Ek olarak, Ulucami ve Çifte Minare' de yapılan kazılar sonucunda ortaya çıkan bulgular ve Türk tarihine tanıklık edecek eserler için sergi alanları planlanmıştır. Geri kalan binalar bu faaliyetler için ek binalar olarak düşünülmüştür. Kültür merkezindeki binalardan biri de itfaiyeye tahsis edilmiştir. Planda yer alan önerilere rağmen bu alan uzun süre geçekondü bölgesi niteliğinde bir alan olarak varlığını sürdürmüştür. Son on yılda ise Erzurum da başlayan kentsel dönüşüm projelerinin bir parçası olmuştur. Bugün, bölgede birkaç eski Erzurum evinin replikası ve meydan şeklinde bir peyzaj projesi uygulanmıştır.



Şekil 11. Lambert Planında ve Uydu Görüntüsünde Cumhuriyet Kültür Merkezi Alanı

Lambert, her mahalle için bir Halk Kültür Merkezi planlamıştır (Şekil 12). Bu alanlarda bir merkez binası, bir küçük okul, bir toplantı salonu, mahalle halkına ait bir müzakere salonu, dispanser ve tıbbi yardım okulu, avlu ve bahçeler bulunması önerilmiştir. İlave olarak bu bölgelerde ve çarşıların yakınında Sanatkâr Atölyeleri ve Sanayi Okulu kurulması planlanmıştır. Okullarda taş yontma sanatı, çömlekçilik, basit tuğlacılık, dericilik, değerli maden işleri ve nadir taşlar dahil olmak üzere çeşitli işler için eğitimler verilmesi planlanmaktadır. Bu sayede toplum içinde mühendisliği canlandırmak ve yaymak amaçlanmıştır. Sanayi ürünlerinin kentin büyümesine katkıda bulunacağı düşünülmektedir. Üretim süreçlerinin teşvik edilmesi ve bu amaç için kurulacak olan resmi bir okulun sanatı geliştireceğine inanılmaktadır.



Şekil 12. Lambert Planında Mahalle Düzeyinde Halk Kültür Merkezleri ve Sanatkâr Atölyeleri



Plan, kentsel yaşam için okullar ve sosyal hizmet binaları, Karadeniz Parkı yakınında çocuklar için yeni bir tesis, yeni eğlence alanları, sinema ve tiyatro gibi öneriler getirmiştir. Günümüz kentsel dokusu incelendiğinde planda önerilen alanlarda herhangi bir uygulama olmadığı gözükmektedir.

Koruma alanları ve yeni kamusal alanlar bölümünde sunulan öneriler, plan dönemini göz önünde bulundurarak kentsel yaşam, kentsel mekân, insan ilişkileri ve kentsel mekânın korunması bağlamlarında doğru planlama seçeneklerinin geliştirilmesine yöneliktir. Herkesin eşit bir şekilde erişebileceği kentsel hizmetler ve yaşam kalitesi yüksek kentsel mekânlar hem ekonomik hem de sosyal hayata olumlu katkı sağlayacak doğru planlama stratejileridir. Lambert Planı'nın kamusal alan ve koruma ile ilgili tüm bu tavsiyelerine rağmen, modern Erzurum'un kent merkezi tamamen farklı gelişmiştir. Tarihi yapılar korusa da, çevrelerine ait düzenlemeler son dönemde farklı şekillerde gündeme gelmeye başlamıştır. Kentin merkezi alanındaki mekânsal gelişim, kamulaştırma sorunları ve mali sıkıntılar nedeniyle yaklaşık yüz yıl boyunca durmuştur. Uygulanmayan fikirler zamanla terk edilmiştir.

### *Sanayi Bölgeleri*

Kentte arzu edilen değişikliklerin meydana gelebilmesi için kent ekonomisini canlandıracak bir aktivite olmak zorundadır. Lambert bunun için Erzurum'da sanayinin geliştirilmesini önermiştir. Destekleyici olarak sanayi alanı, işçi mahalleleri, yeni yollar ve demiryolunun inşa edilmesini önermiştir. Sanayi alanı için, suları kentin kuzeyine doğru akıtmaya uygun geniş ve düzenli hava akımları olan bir yer olması gerektiği vurgulanmıştır. Kentin su dağıtım projesinin de bu bölgenin su gereksinimlerini hesaba katacak şekilde düzenlenmesi önerilmiştir. Kanalizasyon sisteminin bunlarla ilişkili olarak zeminin doğal inişini takiben kuzeyde yer alacak kolektörlere bağlanması tavsiye edilmiştir. Sanayi bölgesinin etrafında bir tampon bölge olarak işçiler için bahçeli konutlar önerilmiştir. Lambert planında, sanayi alanı ve etrafındaki işçi mahallelerine ilişkin bir gösterim bulunmamaktadır. Plan raporunda belirtilen hususlara dikkat edildiğinde, sağlıklı kent yaklaşımına uygun bir sanayi alanı inşa edilebileceği tahmin edilmektedir. Ek olarak, sanayi bölgesi ile yük treni istasyonu ve transit yol bağlantılarının doğrudan kurulması, kentsel alana erişimin kolaylaştırması gibi öneriler sunulmaktadır.

Bu bilgiler ışığında, sanayi bölgesinin İstanbul kapının kuzeyinde konumlandığı ve doğuda demiryolu hattıyla, güneyde ise transit yol ile sınırlandığı tahmin edilebilmektedir. Sanayi bölgesi kentin dışında olduğu için biri İstanbul kapının kuzeyinde, ikisi Ardahan kapının batısında olmak üzere üç ana

yol ile kent bağlantısı önerilmiştir. Öneri sanayi alanı çevresinde bulunan mevcut mahallelerinde plana uygun olarak yenilenmesi tavsiye edilmiştir. Bu mahalleler kırsal faaliyetlerin sürdürüldüğü alt kat ahır, üst kat konut şeklinde binaların bulunduğu meskûn bir alanlardır. Sanayi alanı önerisi ile bu alanda yenileme kolaylaşacak, hayvancılık faaliyetleri kent dışına nakledilecektir.

Önerilen sanayi alanının büyüklüğü planlanan alanın nüfusuna göre belirlenirken, konumu kentin hâkim rüzgâr yönüne (güneybatıdan kuzeydoğuya) dikkat edilerek kentsel alana olumsuz etki etmeyecek şekilde belirlenmiştir. Ayrıca, işçi mahallelerine yakınlık konusuna da dikkat edilmiştir.

### Plan Notları

Lambert planında kentin mekânsal gelişimine dair temel yer seçim kararları dışında detaylı yapılaşma kuralları da tanımlanmıştır. Bu bağlamda genel kurallar şu şekilde sıralanmıştır: Konut ve ticaret bölgelerinde yapılacak işler ve açılacak yollar için belediyeden ruhsat alma amacıyla projeler hazırlanacaktır. Bu projelerde; -Yeni yolların genişliği 10 metreden az olmayacaktır. Belediyenin aksi bir kararı olmadıkça konut bölgelerindeki yapı yüksekliği en fazla 6m olabilir. -Emlak sahipleri burada belirtilen plan hükümleri ve hisse bölüm şartnamesine göre hareket etmek zorundadır. -Projeler belediye tarafından onaylandıktan sonra, belediye kontrolündeki hisseler terkedilmenden önce yollar inşa edilmelidir. -Hisselerin bölünmesi şartnamesinde emlak sahiplerinden oluşan bir sendika kurulmalıdır. Bu sendika yapılmış olan ve yapılacak yollar ile ilgili işleri yerine getirmelidir. -200 metrekareden küçük olan alanlarda ve %5 eğimden fazla olan yerlerde inşaat talepleri reddedilecektir. -%10 eğimden fazla olan alanlarda ağaçlandırma yapılmalıdır.

Orta sınıf konut bölgesi için tanımlanmış yapılaşma koşulları aşağıdaki gibidir: -Bu bölgelerde arazi bölümlenmesi yapılırken oluşturulacak kare veya dikdörtgen parseller 500 metreden daha küçük olamaz. -Arazinin %22 si yapılaşmaya açılmayacaktır. -Konut cephelerinin genişlikleri 10 metreden az olmayacak, çekme mesafesi 5 metre bırakılacaktır. -Bina yükseklikleri 12 metreyi geçmeyecektir. -Arazinin %30'una kadar ağaçlandırma yapılması mecburidir. -Bu bölgelerde gürültü, gaz ve buhar üreten sanayi tesisleri yapılması yasaktır. -Ticaret birimleri bu bölgenin bazı kısımlarında yapılabilecektir. -Ayrıca belediyenin izin verdiği apartmanların alt katlarında ticari birimler yapılabilecektir.

Sanatkârlara mahsus konut bölgeleri için tanımlanmış yapılaşma koşulları ise aşağıdaki şekildedir: -Kentin büyük bir bölümünü oluşturan bu bölgede 225 metrekareden az olan alanlarda inşaat yapılmayacaktır. -En küçük parsel genişliği 12 metreden az olmayacaktır. Bu genişlikten az olan parsellerin %50 si mecburi olarak bahçe olacaktır. -Bu bölgede arazilerin %50 sini geçmeyecek şekilde yapılaşmaya gidilecektir. -Birden fazla cephede ortak duvar yapılmayacaktır. -Bina yükseklikleri 10 metreyi geçmeyecektir. -İnşaat yapılabilir azami eğim %10 dur. -Apartmanların alt katlarında ticari birimler yapılabilecektir. -Belediye küçük sanatlar için bu bölgelere izin verebilir. -Gürültü, gaz ve buhar oluşturan tesislerin yapımı bu bölgede yasaktır.

Karma konut bölgeleri için tanımlanan yapılaşma koşulları da şu şekildedir: -Konut ve ticaret bölgesi olan bu alanda 226 metrekareden küçük olan arazilerde hiçbir inşaat yapılamaz. -Arazinin genişliği 12 metreden aşağı olmamalıdır. -Bundan küçük olan yerlerde arazinin %50 si bahçe olarak ekilecektir. -İnşaat alanı arazinin %50 sini geçmeyecektir. -İki cephede ortak duvar yapılabilecektir. -Bina yükseklikleri yol genişliğinden fazla olmayacaktır. 12 metreden geniş yollarda 14 metre azami yüksekliğe izin verilebilir. -İnşaat yapılabilir azami eğim %10 dur. -Gürültü çıkaran gayrisihhi sanayi tesislerine bu bölgede izin verilmeyecektir. Ancak alanda halihazırda bulunan sanayi birimlerine müsaade edilecektir (Gölbaşı kiremit ve tuğlaclar bölgesi). -Bu bölgede sanayi tesisleri ve inşaatları yasaklanacak, konut bölgesine dönüşüm sağlanacaktır. -Belediye tarafından araba ve hayvan garajları için hangarlara müsaade edilebilecektir.

Yeni İstasyon mahallesinde tanımlanan yapılaşma koşulları şu şekildedir: -Arazilerin %50 sinden fazla inşaat alanı olmayacaktır. -En küçük parsel büyüklüğü 400 metrekare olacaktır. 16 metreden yüksek bina olmayacaktır. Ancak bu bölgedeki transit yol ve park yolu üzerinde 20 metre yüksekliğe müsaade edilecektir. İkinci derece yollarda bina yüksekliği 10 metreyi geçmeyecektir. Bu bölgede belediyenin belirlediği noktada dükkânlar, büyük mağazalar ve ticaret galerileri yapılabilecektir.

Sanayi bölgeleri için belirtilen yapılaşma koşulları: -30 bin metrekareden küçük ve 80 metre cephesi olmayan parçalar oluşturulmayacaktır. -Yeni caddeleler asgari 16 metre genişliğinde olacaktır. -Eğim %1 ile %4 arasında olacaktır. -Hiçbir mülk (hangar, atölye, mağaza) komşu birimle ortak duvara sahip olmayacaktır. -Arazi sınırından 5 metre çekme mesafesi bırakılacaktır. -İnşaat alanı %60 ı geçmeyecektir. -Planlama belediye araçlarının geçebileceği şe-

kilde yapılacaktır. -Bu bölgede hiçbir konut birimine izin verilmeyecektir. Sadece bekçiler, idari memurlar ve zaruri tüccarlar için konaklamaya müsaade edilecektir. -İnşaatlar için belediyeden izin alınması gerekmektedir.

Parklar ve Kamusal Alanlar için tanımlı koşullar: -Belediyenin izni ile yapıların serbest saha ve parklara bakan cephelerinde kapı ve pencere açılması mümkündür. -Üç hektardan büyük olan parklar, durak, tuvalet, lavabo, oyuncak ve pasta dükkânı, alet edevat yapımı için inşa edilmiş küçük bir mağaza barındırmalıdır. -Mahalle bahçelerinin her birinde çocuk bahçesi olmalıdır. Bunlar küçükler için kum plajı ve yaşlıların eğlenceleri için geniş ve hafif sığınaklar içermelidir. Ayrıca bu alanlar, parklar, salıncaklar, portik ve oyun sahaları ihtiva etmelidir. -Burada belirtilen hafif yapı içeren unsurlar eğer tarihi bina içeren bir parkta ise abideden 50 metre bir mesafede yapılacaktır. -Güreş, at yarışı ve spor alanı gibi alanlar 20 metre genişliğinde bir yol ile çevrelenmelidir. Bunun 12 metresi yan yoldur. -Sağlık tesisi içeren bu tür alanların 200 metre yakınında 2000 metrekare büyüklükte araç park yeri oluşturulmalıdır. -Ayrıca toplu taşıma araçlarının durması ve beklemesi için 200 metre mesafede serbest alanlar düşünülmelidir.

Yapılara ilişkin hususlar: -Cadde kaldırımı üzerinde 4 metre yükseklikten aşağı balkon ve çıkıntı yapmaya müsaade edilmeyecektir. -Geçiş yolu üzerinde çıkıntı olmak üzere eşik ve merdiven ayağına müsaade edilmektedir. Merdiven ayağı ile cadde arasında 0.80m bir mesafe bulunması şarttır. -4 metre seviyenin üstündeki bina çıkıntıları geçiş yolu genişliğinin %5'ine ulaşabilecektir. Ancak en geniş caddelerde çıkıntı 1.20 metrenin üzerinde olmayacaktır. -Devlete ait binaların kapıları üzerinde belediye izniyle yağmurdan koruma amaçlı oyma saçak ve üzeri kapalı balkon yapılabilir. -Hiçbir bina kapısının yüksekliği 2.50 metreden az olmayacaktır.

Yollar konusunda getirilen düzenlemeler: -Kent merkezinden ve yeni mahallelerden hayvanla yapılan taşıma işleri kalkmalıdır. -Seçilen yol ve meydanlarda araçların hızı kontrol altında tutulmalıdır. -Tek yönlü yollar düzenlenmeli, planda gösterilen mesafelere göre otopark alanları yapılmalıdır.

Büyük mağazalar için tanımlanan koşullar: -Kent merkezindeki başlıca yollar üzerinde büyük ticaret mağazalarına müsaade edilmiştir. -Bu birimlerin oluşması için hükümet tarafından düzenleme yapılması gerekmektedir. Birkaç sene vergi indirimini veya hiç alınmaması gibi yollara başvurulabilir. -Büyük ticari birimler batıdaki dağlık kentlerde olduğu gibi kış koşulları sert geçen mevsimlerde fayda sağlayacaktır. -Dükkân cephesi ile kemer arası mesafe 4 metre derinliğe sahip olacaktır. -Tavan yüksekliği 4.5 metre olacaktır. -Portikonun kemerleri için sütundan sütuna 4 metre mesafe bırakılacaktır.

## **Diğer Hususlar**

### ***Su Hizmetleri***

Yılın büyük bir bölümünde insanlar hayvanlarla birlikte aynı çatı altında yaşadıklarından su sistemleri büyük önem arz etmektedir. Kentin yeni yapılan planı doğrultusunda su tüketimi ile ilgili önemli değişiklikler olacaktır. Kanalizasyon sistemi planda önerilen ulaşım ağına göre düzenlenmiştir ve hemen uygulanabilir durumdadır. 100.000 kişilik planlama nüfusunun ihtiyacı olan su ve kanalizasyon şebekesinin yeni yolların düzeltme ve kaplamaları yapılmadan önce geçirilmesi önerilmiştir. Önceden 50.000 kişi için keşif ve tahmini yapılmış olan su ihtiyacı (yangın, temizlik ve içme suyu) iki katı bir nüfusa göre yeniden planlanmıştır. 1930 yılı esaslarına göre su ihtiyacı her gün için kişi başı 150 litre olarak hesaplanmıştır.

### ***Kanalizasyon Sistemi***

Plan, kentin kuzeye doğru alçalan topografyası ve aynı yönde uzanan paralel derelerin varlığının kullanım sularının bertaraf edilmesi için uygun yerler olduğunu belirtmektedir. Buna göre şebeke önerilen büyük yol hatlarını takip etmelidir; aynı şekilde suyun dağıtımı ve kirli suların defedilmesi için de bu rotalar kullanılmalıdır. Üzeri kapatılacak dereler için ise dört metre genişliğinde iki metre derinliğinde bir hat inşa edilmelidir. Bu ölçüler belirlenirken derenin üzerinden geçecek olan yolun en geniş kısmı dikkate alınmalıdır. Erzurum'un ağır kış koşullarını dikkate alan proje ve uygulamalar yapılmalıdır.

### ***Yangın Hizmetleri***

Plan su dağıtım şebekesi üzerinde her 200 metrede bir yangın vanaları konulması gerektiğini belirtmektedir. Ayrıca kentte 2 itfaiye birimi kurulması önerilmiştir. *Merkez itfaiye*, Cumhuriyet Caddesi'nin güney köşesinde yeni belediye meydanının doğusunda yer alacak şekilde düşünülmüştür. Bu şekilde idari merkeze, hükümet caddesine ve güneydeki mahallelere (güney-batı ve güney-doğu) yakın olması sağlanacaktır. *Gölbaşı pazarı itfaiyesi* ise kuzeyde, sanayi ve demiryolu bölgelerine yakın bir alanda planlanmıştır. İstasyon ve batı mahallelerine yakın bir şekilde hizmet verecektir.

### ***Hamamlar***

Plan, halk sağlığı gibi konularda kentin genel anlamda iyileştirilmesi için yerel hamamların korunması ve ek iyileştirmeler yapılmasını önermektedir. Buna göre kentte rağbet gören sıhhi müesseselerden olan hamamların yavaş

yavaş modernleştirilmesi planlanmıştır. Özellikle Murat Paşa camisinin güneyinde, planın önerdiği yollar nedeniyle yapılacak çalışmalar kapsamında Kum dere üzerindeki hamamların ıslahı önerilmiştir.

### *Mezarlıklar*

Plan döneminde kent içindeki mezarlığın kullanılamaması kent dışında yeni mezarlık yapılmasını gerekli kılmıştır. Bugünkü Gümüşlü Kümbet Sokak'ın bulunduğu bölgede önerilen ilk mezarlık alanı kentten uzakta ve genişleme potansiyeli olması ile öne çıkmaktadır. İstanbul kapının kuzeyinde ve yeni düşünülen sanayi bölgesinin kenarında ise Erzurum'un ikinci mezarlığı önerilmiştir. Bu iki mezarlık alanının kentle ilişkisinin düzenlenmesi için kavak ve akasya ağaçlarından oluşturulacak yeşil perde ile çevrilmesi önerilmiştir.

### **Sonuç**

Erzurum'un kent merkezini şekillendiren ilk plan, bu çalışma kapsamında detaylarıyla incelenmiştir. Günümüz Erzurum'unun merkezi iş alanı ve yakın çevresi, Lambert planının tüm kentsel alanını oluşturmaktadır. Bu nedenle, kentin günümüzdeki çekirdek alanının oluşumunda Lambert planın oynadığı rol tartışılmıştır.

Planda önerilen fonksiyonlar ve yer seçimleri, Anadolu'nun Cumhuriyet dönemi kalkınma hamlesinde öne çıkan bir sanayi kenti yaratma hedefine uygun yöntemler geliştirildiğini göstermektedir. Kentin üst formu belirlenirken "Sanayi Kenti" (Tony Garnier) modeline uygun olarak modernist anlayış çerçevesinde hareket edildiği anlaşılmıştır. Endüstriyel büyüme modeli Erzurum'un kentsel gelişme modeli olarak önerilmiştir. Bu çerçevede Erzurum bir sanayi kenti olarak planlanmış ve sanayinin ihtiyaç duyduğu başlıca kullanım alanları olan tren istasyonu, işçi konutları ve transit ulaşım bağlantıları önerilmiştir.

Kentin geneline bakıldığında, plan yerleşik dokuyu iyileştirmekte, sağlıklı hale getirmekte ve sosyal donatılarla süslemektedir. Gelişme alanlarında ise düzgün formlar oluşturulmuştur. Fransız şehircilik ekolüne uygun olarak simetri, kent içinde büyük yeşil alanlar bırakılması, yeşil kemer uygulamaları, aks oluşturan yollar, sokak, konut ve kamusal alanlarda uygun drenaj sistemleri, araca uygun ticari sokak tasarımları Erzurum da gözetilmiştir. Aynı şekilde kent genelinde sanayi gelişimi ile kültürel unsurların dengeli bir

şekilde ele alındığı anlaşılmaktadır (Pinon ve Prost, 2010; Benevelo, 1977; Bil-sel, 1996; 2009; 2010; Underwood, 1991; Wright, 1987). Lambert planı, Avrupa kentlerinin temel özelliği olan düzgün geometri (Günay, 2005, s.115) kentsel dokuları üç bölgede oluşturmayı önermiştir. Bu bölgeler İstasyon ve Devlet mahalleleri ile Cumhuriyet Caddesidir. Plan, Erzurum'un bugünkü kent merkezini şekillendiren temel unsurları tanımlamış ve koruma altına almıştır. Cumhuriyet Caddesi, istasyon alanı, istasyon mahallesi, Gürcükapı, Mahallebaşı ve Gölbaşı ticari merkezleri, Taş Mağazalar Caddesi, kale surlarının yola dönüşümü, ring sistemi, aks yolları, çevre transit yolları ve idari bölge bu unsurları oluşturmaktadır. Bununla birlikte, planda önerilen ve kentsel yaşam kalitesi açısından çok önemli olan İç kale ile Yakutiye medresesi arasındaki merkezi park, kenti çevreleyen yeşil bir sistem, mahalle bahçeleri ve kültür merkezleri, sanat atölyeleri, sanayi alanı, çocuk oyun alanları ve spor alanları dahil olmak üzere çeşitli konut bölgeleri gibi kararlar uygulanmamıştır. Ne yazık ki, Cumhuriyetin ilk yıllarında benimsenen modernizm temelli kent anlayışı ve hayali, uygulanmayan plan önerileri nedeniyle sınırlanmıştır. Bu durumun önemli bir nedeni, toplumsal değişim için önerilen faaliyet (kültür merkezleri, yeşil alanlar, atölyeler, mahalle bahçeleri vb.) ve düzenlemelerin (tarihi ve estetik değerlerin ulaşılabilir ve kullanılabilir hale getirilmesi vb.) uygulanamamasıdır. Bu uygulamaların çoğu kamulaştırma gerektirmektedir ve dönemin ekonomik ve siyasi koşulları nedeniyle uygulaması oldukça zordur. Öte yandan yaşanabilirliği artırmak ve planın ana hedeflerini gerçekleştirmek adına ulaşım gibi bazı plan kararlarının uygulanmasına öncelik verildiği görülmüştür. Diğer plan kararlarının ise sonraki planlama döneminde değiştiği anlaşılmaktadır.

Planlama kararlarının ve bunların kentsel mekanların oluşumuna etkilerinin bu çalışma kapsamında ortaya çıkarılması, sadece Erzurum'da değil, Türkiye kent planlama tarihi açısından da gelecek araştırmalara yön verecek önemli bir girdi oluşturacaktır.

## **Extended Abstract**

### **Lambert's Erzurum Plan**

Erzurum is one of the cities, whose modernization and economic development is aimed in the first years of the Republican period and urban development plan has been made in parallel with this aim. The Lambert plan as the first urban development plan of Erzurum was made by the French Planner J. H. Lambert in 1939 and formed the core of the city. The plan has not been revealed up to this date and its structural configuration has not been detailly discussed yet. The plan had formed the development of urban area in Erzurum between 1939 and 1957. With the help of this plan, irregular, unplanned and unscheduled urban development activities handled between 1923 and 1939 in Erzurum become organized and the lines of streets, sewage and infrastructure facilities has been improved. In this study, Lambert Plan and its report as the first planning experience of Erzurum has been explored and examined. Also, effects of Lambert plan on urban order of central area in the city and the level of implementation have been examined. The present state of urban areas has been questioned in the context of this plan, and urban developments that do not comply with the plan have been revealed. In the scope of the study, the effects of the plan on today's settlement characteristics of Erzurum were examined. Firstly, the characteristics of the pre-planning period were explained in order to evaluate the general conditions in Erzurum affecting Lambert's decisions. The Lambert plan was then analyzed within the urban land uses (transportation, commercial areas, housing, green areas, conservation areas, new regions and industrial districts) in terms of today's spatial organization. The findings revealed that the main elements forming the present city center were inherited from this plan. These are Cumhuriyet street, train station area, station district, Gürcükapı, Mahallebaşı and Gölbaşı commercial centers, Taş Mağazalar street, transformation of castle walls to the roads, ring system (mostly), axle roads (mostly), environmental transit roads and administrative region (Devlet Mah.). The spatial configuration of the Republican ideology is tried to be established through the plan. However, unimplemented aspects of the Lambert plan (the central park between the inner castle and the Yakutiye madrasah, the green system surrounding the



city, neighborhood gardens and cultural centers, artisans' workshops, industrial area, children's playgrounds and sporting areas, and different residential areas of the city) showed that modernized urban environment and desired modern urban life could not be created in Erzurum. All these points indicate that the Lambert Plan is very important in terms of spatial planning history of the Erzurum.

### Kaynakça/References

- Benevolo, L. (1977). *History of modern architecture: The tradition of modern architecture*. The MIT Press, Cambridge.
- Bilsel, C. (1996). Ideology and urbanism during the early republican period: Two master plans of İzmir and scenarios of modernization. *METU Journal of Faculty of Architecture*, 16(1-2), 13-30.
- Bilsel, C. (2009). İzmir'de Cumhuriyet dönemi planlaması (1923-1965): 20. yüzyıl kentsel mirası. *Ege Mimarlık*, 4(71), 12-18.
- Bilsel, C. (2010). Henri Prost'un İstanbul planlaması (1936-1951): Nazım planlar ve kentsel operasyonlarla kentin yapısal dönüşümü. P. Pinon, & C. Bilsel içinde, *İmparatorluk başkentinden Cumhuriyet'in modern kentine: Henri Prost'un İstanbul planlaması (1936-1951)*.
- Çabuk, S. (2012). Kayseri'nin Cumhuriyet dönemindeki ilk kent düzenlemesi: 1933 Çaylak Planı. *Metu JFA*, 29(2), 63-87.
- Çetin, S. (2012). Geç Osmanlıdan erken Cumhuriyete İç Batı Anadolu'da kentsel yapının değişimi: Manisa, Afyon, Burdur ve Isparta kentleri üzerine karşılaştırmalı bir inceleme. *METU JFA*, 29(2), 89-126.
- Doğanay, H. (1983). *Erzurum'un şehrsel fonksiyonları ve başlıca planlama sorunları*. Yayımlanmamış Doçentlik Tezi, Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü.
- Dursun, D. (2020). Erzurum'un ilk planlama deneyimi: 1939 Lambert planı. *Gazi Üniversitesi Mühendislik Mimarlık Fakültesi Dergisi*, 35(4), 1877-1896.
- Günay, B. (2005). Ankara çekirdek alanının oluşumu ve 1990 Nazım Planı hakkında bir değerlendirme . T. Şenyapılı içinde, *Cumhuriyet'in Ankara'sı* (s. 61-118). ODTÜ Geliştirme Vakfı.
- Keskinok, Ç. (2010). Urban planning experience of Turkey in the 1930s. . *METU JFA*, 27(2), 173-188.
- Küçükuşurlu, M. (2011). *Erzurum belediyesi tarihi 1, Osmanlı'dan Cumhuriyet'e (1866-1930)*. Dergah Yayınları.
- Lambert, J. (1941). Erzurum'un urbanizm planı 1939. *Belediyeler Dergisi*, 65, 39-59.
- Pinon, P. (2010). Henri Prost: From Paris and Rome to Morocco and Istanbul. P. Pinon, & C. Bilsel içinde, *İmparatorluk Başkentinden Cumhuriyet'in Modern Kentine: Henri Prost'un İstanbul Planlaması*. (s. 15-49). İstanbul Araştırmaları Enstitüsü.

- Underwood, D. (1991). Alfred Agache, French sociology and modern urbanism in France and Brazil . *Journal of the Society of Architectural Historians*, 50(2), 130-166.
- Ünlü, T. (2007). Mersin'in mekânsal biçimlenme süreci ve planlama deneyimleri. *Gazi Üniversitesi Mühendislik Mimarlık Fakültesi Dergisi*, 22(3), 425-436.
- Wright, G. (1987). Tradition in the service of modernity: Architecture and urbanism in French Colonial Policy, 1900-1930 . *The Journal of Modern History*, 59(2), 291-316.

### **Doğan Dursun**

Atatürk Üniversitesi, Mimarlık ve Tasarım Fakültesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümünde doçent olarak görev yapmaktadır. 2001 yılında Gazi Üniversitesi Mühendislik ve Mimarlık Fakültesi(GÜMMF) Şehir ve Bölge Planlama Bölümünden lisans derecesi, 2011 yılında da Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümünde doktora derecesini almıştır. Çalışma alanları iklim duyarlı kent planlama ve tasarım, iklim değişikliğine uyum, kent iklimi, mikroiklim ve mikroiklim simülasyonlarıdır.

*Doğan Dursun, has been an Associate Professor in the Department of City and Regional Planning at Ataturk University and has been a member of the Faculty of Architecture and Design since 2012. He received a B.S. degree in the same department at Gazi University and an PhD degree in City and Regional Planning Department at Middle East Technical University (METU). His research interests in city planning include climate sensitive urban planning and design, climate change urban adaptation actions, digital simulation and mapping of urban environment under different conditions.*

**E-posta:** dogan08@gmail.com